

AURELIJE AUGUSTIN

# O DRŽAVI BOŽJOJ DE CIVITATE DEI

SVEZAK DRUGI  
(knjiga XI-XVIII)

Latinski i hrvatski tekst

S latinskog izvornika preveo  
TOMISLAV LADAN ~

Uvode napisali  
AGOSTINO TRAPÈ  
DOMENICO GENTILI



KRŠĆANSKA SADAŠNJOST  
Marulićev trg 14

ZAGREB  
1995

# LIBER DECIMUS TERTIUS

REDEMPTUS HOMO IN VITAM AETERNAM RESTITUITUR

*Qui de morte sit modus [1-11]*

1. Expeditis de nostri saeculi exortu et de initio generis humani difficillimis quaestionibus nunc iam de lapsu primi hominis, immo primorum hominum, et de origine ac propagine mortis humanae disputationem a nobis institutam rerum ordo deposcit. Non enim eo modo, quo angelos, considerat Deus homines, ut etiam si peccassent mori omnino non possent<sup>1</sup>; sed ita ut perfunctos oboedientiae munere sine interventu mortis angelica immortalitas et beata aeternitas sequeretur; inoboedientes autem mors plecteret damnatione iustissima; quod etiam in libro superiore iam diximus<sup>2</sup>.

2. Sed de ipso genere mortis video mihi paulo diligentius disserendum. Quamvis enim anima humana veraciter immortalis perhibetur, habet tamen quamdam etiam ipsa mortem suam. Nam ideo dicitur immortalis, quia modo quodam quantalocumque non desinit vivere atque sentire; corpus autem ideo mortale, quoniam deseri omni vita potest nec per se ipsum aliquatenus vivit. Mors igitur animae fit, cum eam deserit Deus, sicut corporis, cum id deserit anima. Ergo utriusque rei, id est totius hominis, mors est, cum anima Deo<sup>a</sup> desertat deserit corpus. Ita enim nec ex Deo vivit ipsa nec corpus ex ipsa. Huiusmodi autem totius hominis mortem illa sequitur, quam secundam mortem divinatorum eloquiorum appellat auctoritas<sup>3</sup>. Hanc Salvator significavit, ubi ait: *Eum time, qui habet potestatem et corpus et animam perdere in gehennam*<sup>b4</sup>. Quod cum ante non fiat, quam cum anima corpori sic fuerit copulata, ut nulla diremptione separantur: mirum videri potest quo modo corpus ea morte dicatur occidi, qua non anima<sup>c</sup> deseritur, sed animatum sentiensque cruciatur. Nam in illa ultima poena ac sempiterna, de qua suo loco diligentius

<sup>a</sup> a Deo M.  
<sup>b</sup> gehenna CC.  
<sup>c</sup> ab anima M.

<sup>1</sup> Cf. THEOPHILUS ANTIOCHENUS, *Ad Autolycum* 2, 24-27.

<sup>2</sup> V. supra 12, 21.

<sup>3</sup> Cf. Apoc 2, 11; 21, 8.

<sup>4</sup> Mt 10, 28.

# TRINAESTA KNJIGA

ČOVJEK IZMEĐU GRJEHA, SMRTI I ŽIVOTA

*Tajna smrti [1-11]*

1. Razrješivši ona veoma teška pitanja o postanku našeg svijeta te početka ljudskoga roda, sada (kao što zahtijeva i sam naš raspored predmetâ) slijedi rasprava o padu prvoga čovjeka, zapravo prvih ljudi, i o podrijetlu i širenju ljudske smrti. Jer Bog nije stvorio ljude na isti način kao i anđele (koji čak da su i zgriješili, uopće ne bi mogli umrijeti), nego tako da ako budu poslušni, slijedi im – bez posredstva smrti – anđeoska besmrtnost i blažena vječnost, dok će ih neposlušne smrt kazniti najpravednijom kaznom; o čemu smo već govorili i u prethodnoj knjizi<sup>1</sup>.

2. Nu vidim kako trebam malo pomnije razjasniti o samoj vrsti smrti. Iako se istinito tvrdi da je ljudska duša besmrtna, ipak i ona ima nekakvu svoju smrt. Naime, stoga se kaže da je besmrtna što na neki način – pa čak i u najmanjoj mjeri – ne prestaje živjeti i osjećati; dočim o tijelu se zbog toga kaže da je smrtno što ga život može u cijelosti napustiti, a samo po sebi ne može ni malo živjeti. Smrt duše biva kada je napusti Bog, kao što smrt tijela biva kada ga napusti duša. Dakle, smrt obojega, to jest cijeloga čovjeka, biva kada duša od Boga napuštena napušta tijelo. Tada, naime, niti duša živi od Boga, niti tijelo od duše.

Takvu smrt cijeloga čovjeka slijedi ona što je drugom smrti (*mors secunda*)<sup>1</sup> naziva svjedočanstvo božanske riječi. Na nju je mislio Spasitelj kad je rekao: »Bojte se radije onog koji može i dušu i tijelo uništiti u paklu.«<sup>2</sup> Ali, budući da to ne biva prije nego što su duša i tijelo tako spojeni te se nikako ne mogu razdvojiti, može se činiti čudnim što se kaže da tijelo pogiba (od one smrti u kojoj ga duša ne napušta), nego ostaje s dušom, osjeća i pati. Naime, u slučaju one posljednje i vječne kazne (o kojoj treba podrobnije raspravljati na

O padu prvih ljudi, po kojem je nastala smrtnost.

O onoj smrti koja se može dogoditi duši koja nekako uvijek živi i o onoj smrti kojoj je podložno tijelo.

<sup>1</sup> Vidi *O Božjoj državi*, 12,22.

<sup>2</sup> *Ork* 2,11; 20,6; 14; 21,8.

<sup>3</sup> *Mt* 10,28.

disserendum est<sup>5</sup>, recte mors animae dicitur, quia non vivit ex Deo; mors autem corporis quoniam modo, cum vivat ex anima? Non enim aliter potest ipsa corporalia, quae post resurrectionem futura sunt, sentire tormenta. An quia vita qualiscumque aliquod bonum est, dolor autem malum, ideo nec vivere corpus dicendum est, in quo anima non vivendi causa est, sed dolendi? Vivit itaque anima ex Deo, cum vivit bene; non enim potest bene vivere nisi Deo in se operante quod bonum est; vivit autem corpus ex anima, cum anima vivit in corpore, seu vivat ipsa seu non vivat ex Deo. Impiorum namque in corporibus vita non animarum, sed corporum vita est; quam possunt / eis animae etiam mortuae, hoc est Deo<sup>d</sup> desertae, quantulumcumque propria vita, ex qua et immortales sunt, non desistente, conferre. Verum in damnatione novissima quamvis homo sentire non desinat, tamen, quia sensus ipse nec voluptate suavis nec quiete salubris, sed dolore poenalis est, non immerito mors est potius appellata quam vita. Ideo autem secunda, quia post illam primam est, qua fit cohaerentium diremptio naturarum, sive Dei et animae sive animae et corporis. De prima igitur corporis morte dici potest, quod bonis bona sit, malis mala; secunda vero sine dubio sicut nullorum bonorum est, ita nulli bona<sup>e</sup>.

3. Non autem dissimulanda nascitur quaestio, utrum re vera mors, qua separantur anima et corpus, bonis sit bona; quia si ita est, quomodo poterit obtineri, quod etiam ipsa sit poena peccati? Hanc enim primi hominis, nisi peccavissent, perperam utique non fuisset. Quo pacto igitur bona esse possit bonis, quae accidere non posset nisi malis<sup>f</sup>? Sed rursus si non nisi malis posset accidere, non deberet bonis bona esse, sed nulla. Cur enim esset ulla poena in quibus non essent ulla puniendi? Quapropter fatendum est primos quidem homines ita fuisse institutos, ut, si non peccassent, nullum mortis experirentur genus; sed eosdem primos peccatores ita fuisse morte multatos, ut etiam quidquid de eorum stirpe esset exortum eadem poena<sup>g</sup> teneretur obnoxium. Non enim aliud ex eis, quam quod ipsi fuerant, nasceretur. Pro magnitudine quippe culpae illius naturam damnatio mutavit in peius, ut, / quod poenaliter praecessit in peccantibus hominibus primis, etiam naturaliter sequeretur in nascentibus cete-

<sup>d</sup> a Deo M.

<sup>e</sup> eidem poenae M.

<sup>5</sup> V. infra 21, 9-11.

<sup>6</sup> Cf. AUGUSTINUS, *Serm.* 65, 3, 4-7, 8.

<sup>7</sup> Cf. HIERONIMUS, *Epp.* 23, 39.

svojem mjestu<sup>3</sup> s pravom se govori o smrti duše, jer ona više ne živi od Boga. Ali kako da govorimo o smrti tijela, kad ono živi od duše? Jer, inače tijelo ne može osjećati one tjelesne muke što će slijediti nakon uskrснуća. Ili možda, zbog toga što je i bilo kakav život nekakvo dobro, dok je bol zlo, ne treba reći ni da živi ono tijelo u kojem je duša uzrok ne življenja, nego bola?

I tako duša živi od Boga kad živi dobro; naime, ona ne može dobro živjeti ukoliko Bog u njoj ne vrši ono što je dobro. Dočim tijelo živi od duše kad duša živi u tijelu, pa ona sama živjela ili ne živjela od Boga. Jer u tijelima bezbožnika život nije život duša, nego tjelesa; naime, duše i kad su mrtve (to jest: napuštene od Boga) – koliko god i bio sićušan njihov vlastiti život, po kojem i jesu besmrtni – taj život ne prestaje, i one ga mogu pružati tijelima. Ali pri kazni posljednjeg suda, iako čovjek ne prestaje osjećati, ipak (jer to osjećanje nije milo po nasladi, ni zdravo po spokoju, nego je kažnjeno bolom) s pravom se to prije naziva smrću negoli životom. A naziva se opet drugom smrću, jer dolazi nakon one prve, kojom se razdvajaju dvije spojene naravi, bilo Boga i duše, bilo duše i tijela. Stoga se o onoj prvoj, o smrti tijela može reći da je dobrima dobra, a zlima zla. Nu, druga smrt, kako se nedvojbeno ne događa nikomu od dobrih, tako i nije nikomu dobra.

3. Međutim, pojavljuje se pitanje koje se ne može mimoći, da li je doista smrt, kojom se razdvajaju duša i tijelo, dobrima dobra; jer, ako je tako, kojim se onda načinom može tvrditi, da je ona i kazna za grijeh? Jer, da prvi ljudi nisu zgriješili, oni je ne bi ni pretrpjeli. Kako ona onda može biti dobra dobrima, kad se nije mogla dogoditi drugima osim zlima? I suprotno, ako se nije mogla dogoditi nikojima osim zlima, onda ne bi trebala biti dobrima dobra, nego nikakva (*nulla*). Jer zašto da bude ikakve kazne onima u kojih se nema što kažnjavati?

Zbog toga treba priznati, kako prvi ljudi bijahu tako stvoreni da, kad ne bi bili zgriješili, ne bi iskusili nikakve smrti, ali ti isti prvi grijšnici bijahu tako smrću kažnjeni, da što god poteče od njihova kolijena, bude podložno istoj kazni. Jer se od njih i ne rađa drugo nego što su sami bili. Zapravo, prema veličini njihove krivice kazna je izmijenila narav nagore, tako te ono što je prvo bilo kazneno u prvim ljudskim grijšnicima, slijedi naravno u ostalim što su se rađali.

Da li je smrt, koja je preko grijeha prvih ljudi prešla na sve ljude, kazna grijeha čak i za svete?

<sup>3</sup> Vidi O Božjoj državi, 19, 28.

5. Non igitur opus est in peccatis vitiisque nostris ad Creatoris iniuriam carnis accusare naturam, quae in genere atque ordine / suo bona est; sed deserto Creatore bono vivere secundum creatum bonum non est bonum, sive quisque secundum carnem sive secundum animam sive secundum totum hominem, qui ex anima constat et carne (unde et nomine solius animae et nomine solius carnis significari potest) eligit vivere. Nam qui velut summum bonum laudat animae naturam et tamquam malum naturam carnis accusat, profecto et animam carnaliter appetit et carnem carnaliter fugit, quoniam id vanitate sentit humana, non veritate divina. Non quidem Platonici sicut Manichaei desipiunt, ut tamquam mali naturam terrena corpora detestentur, cum omnia elementa, quibus iste mundus visibilis contretabilisque compactus est, qualitatesque eorum Deo artificii tribuant; verum tamen ex terrenis artubus moribundisque membris sic affici animas opinantur, ut hinc eis sint morbi cupiditatum et timorum et laetitiae sive tristitiae; quibus quattuor vel perturbationibus, ut Cicero appellat<sup>26</sup>, vel passionibus, ut plerique verbum e verbo Graeco exprimunt, omnis / humanorum morum vitiositas continetur. Quod si ita est, quid est quod Aeneas apud Virgilium, cum audisset a patre apud inferos animas rursus ad corpora redituras, hanc opinionem miratur exclamans:

*O pater, anne aliquas ad caelum hinc ire putandum est*

*Sublimes animas iterumque ad tarda reverti*

*Corpora? Quae lucis miseris tam dira cupido?*<sup>27</sup>

Numquidnam haec tam dira cupido ex terrenis artubus moribundisque membris adhuc inest animarum illi praedicatissimae puritati? Nonne ab huiusmodi corporeis, ut dicit, pestibus omnibus eas asserit esse purgatas, cum rursus incipiunt in corpora velle reverti? Unde colligitur, etiamsi ita se haberet, quod est omnino vanissimum, vicissim alternans incessabiliter euntium atque redeuntium animarum mundatio et inquinatio, non potuisse veraciter dici omnes culpabiles atque vitiosos motus animarum eis ex terrenis corporibus inolescere, si quidem secundum ipsos illa, ut locutor nobilis ait, dira cupido usque adeo non est ex corpore, ut ab omni corporea peste purgata et extra omne corpus animam constitutam ipsa<sup>28</sup> esse compellat in corpore. Unde etiam illis fatentibus non ex carne tantum afficitur anima, ut cupiat, metuat, laetetur, aegrescat, verum etiam ex se ipsa his potest motibus agitari.

<sup>28</sup> ipsam M.

<sup>26</sup> Cf. CICERO, *Tusc. disp.* 4, 4, 10.

<sup>27</sup> VERGILIUS, *Aen.* 6, 719-721.

5. Ne smije se stoga, kad su posrijedi naši grijesi i poroci, nanositi nepravda Stvoritelju te optuživati narav puti, koja je dobra po svojem rodu i poretku. Ali, napustivši dobrog Stvoritelja, živjeti po kakvom stvorenom dobru – nije dobro, pa izabrao taj živjeti ili po puti ili po duši ili po cijelomu čovjeku, koji se sastoji od duše i puti (pa se otuda može označiti i imenom same duše i imenom same puti). Jer tko god kao najviše dobro hvali narav duše, a kao zlo optužuje narav puti, taj zaista i dušu puteno želi i put puteno izbjegava, jer tako mnije po ljudskoj ispraznosti, a ne po božanskoj istini.

Međutim, platonici ne mahnitaju tako kao maniheji, da bi prezirali zemaljska tjelesa kao narav zla, jer sve pratvari, od kojih se sastoji ovaj vidljivi i opipljivi svijet, i njihova svojstva pripisuju svojem bogu kao tvoritelju. Pa ipak misle kako na duše toliko djeluju zemaljski dijelovi tijela i smrtni udovi, da zbog toga obolijevaju od želja i strahova, i radosti ili žalosti; a ta četiri uzbuđenja (*perturbationes*), kako ih naziva Ciceron, ili pak strasti (*passiones*), kako mnogi kažu prema grčkoj riječi, obuhvaćaju cjelokupnu izopačenost ljudskih običaja.<sup>1</sup>

Ako je tomu tako, zašto Eneja u Vergiliju, pošto je od oca u podzemlju čuo kako će se duše opet vratiti u tijela, čudi se takvomu mnijenju te uzvikuje:

*Zar se gdjekoje duše, o oče, na svijet gornji*

*U vis dižu odavde i opet se u troto tijelo*

*Vraćaju? Kleta li želja jadnike na svjetlost goni!*<sup>2</sup>

Zar ta tako žalosna želja (potekla iz zemaljskih dijelova tijela i smrtnih udova) još se nalazi u toliko vrsnoj čistoći duša? Ne tvrdi li Vergilije, da su duše očišćene od svih takvih tjelesnih pošasti (kako kaže), kad počinju željeti da se opet vrate u tijela?

Zbog toga, čak i kad bi bilo tako (a što je posve isprazno), da se neprestance uzajamno smjenjuje čišćenje i kaljanje duša što dolaze i odlaze, ne bi se moglo istinito reći, kako svi grješni i opaki pokreti<sup>3</sup> duša nastaju u njima od zemaljskih tjelesa, ako pak i prema samim platoncima (kao što njihov glasoviti zagovornik kaže) ona žalosna želja čak toliko ne potječe od tijela, te sama od sebe nagoni dušu (što je očišćena od svake tjelesne pošasti i smještena izvan svakoga tijela) da bude u tijelu. Otuda, čak i prema njihovu vlastitom priznanju, ne djeluje samo put tako na dušu da ova želi, boji se, veseli se i tuguje nego se ona i sama od sebe može uzbuditi takvim čuvstvima.

<sup>1</sup> Vidi *O Božjoj državi*, 8,17.

<sup>2</sup> Vergilije, *Eneida*, 6,719-721. (Prijevod T. Maretić).

<sup>3</sup> Illi: čuvstva ili osjećaji (p.p.).

6. Interest autem qualis sit voluntas hominis; quia si perversa est, perversos habebit hos motus; si autem recta est, non solum inculpabiles, verum etiam laudabiles erunt. Voluntas est quippe in omnibus; immo omnes nihil aliud quam voluntates sunt. Nam quid est cupiditas et laetitia nisi voluntas in eorum consensione<sup>ab</sup> quae volumus? Et quid est metus atque tristitia nisi voluntas in dissensione<sup>ac</sup> ab his quae nolumus? Sed cum consentimus appetendo ea quae volumus, cupiditas; cum autem consentimus fruendo his quae volumus, laetitia vocatur. Itemque cum dissentimus ab eo quod accidere nolumus, talis voluntas metus est; cum autem dissentimus ab eo quod nolentibus accidit, talis voluntas tristitia est. Et omnino pro varietate rerum, quae appetuntur atque fugiuntur, sicut allicitur vel offenditur voluntas hominis, ita in hos vel illos affectus mutatur et vertitur. Quapropter homo, qui secundum Deum, non secundum hominem vivit, oportet ut sit amator boni; unde fit consequens ut malum oderit. Et quoniam nemo natura, sed quisquis malus est, vitio malus est: perfectum odium debet malis, qui secundum Deum vivit<sup>28</sup>, ut neque propter vitium oderit hominem nec amet vitium propter hominem, sed oderit vitium, amet hominem. Sanato enim vitio totum quod amare, nihil autem quod debeat odisse remanebit.

7. 1. Nam cuius propositum est amare Deum et non secundum hominem, sed secundum Deum amare proximum, sicut etiam se ipsum: procul dubio propter hunc amorem dicitur voluntatis bonae, quae usitatus in Scripturis sanctis<sup>ad</sup> caritas appellatur; sed amor quoque secundum easdem sacras Litteras dicitur. Nam et amatorem boni Apostolus dicit esse debere<sup>29</sup>, quem regendo populo praecipit eligendum, et ipse Dominus Petrum apostolum interrogans cum dixisset: *Diligis me plus his?* ille respondit: *Domine, tu scis quia amo te*; et iterum Dominus quaevisit, non utrum amaret, sed utrum diligeret eum Petrus; at ille respondit iterum: *Domine, tu scis quia amo te*; tertia vero interrogatione et ipse Iesus<sup>ae</sup> non ait: *Diligis me?* sed: *Amas me?* ubi secutus ait Evangelista: *Contristatus est Petrus, quia dixit ei tertio: Amas me?* cum Dominus non tertio, sed semel dixerit: *Amas me?* bis autem dixerit: *Diligis me?* unde intellegimus, quod etiam cum / dicebat Dominus: *Diligis me?* nihil aliud dicebat quam: *Amas me?* Petrus autem non mutavit huius unius rei verbum, sed etiam tertio: *Domine, inquit, tu omnia scis, tu scis quia amo te*<sup>30</sup>.

<sup>ab</sup> consensionem M.

<sup>ac</sup> dissensionem M.

<sup>ad</sup> sacris M.

<sup>ae</sup> Dominus M.

<sup>28</sup> Cf. Ps 138, 22.

<sup>29</sup> Cf. Tit 1, 8; Rom 13, 1.

<sup>30</sup> Io 21, 15–17.

6. Naime, čimbenik razlike je sama ljudska volja; ako je ona izopačena, i ta će čuvstva biti izopačena; ako je ona prava, ne samo što ta čuvstva neće biti grješna nego će biti dostojna hvale. Zapravo, volja je u svima njima; dapače, one i nisu ništa drugo nego volje. Naime, što su drugo želja ili radost, ako ne volja u skladu s onim što želimo? I što su drugo strah ili žalost, ako ne volja u neskladu s onim što ne želimo? Kad se žudeći slažemo s onim što želimo, to se zove želja; a kad se slažemo uživajući u stvarima koje želimo, to se zove radost. Isto tako, kad se ne slažemo s onim što ne želimo da se dogodi, onda je takva volja – strah; a kad se ne slažemo s onim što nam se događa protiv naše volje, takva je volja – žalost. I uopće, prema raznolikosti stvari koje se žele ili izbjegavaju, kakve privlače ili vrijeđaju ljudsku volju, tako se mijenjaju i obrću jedna ili druga čuvstva.

Prema tome, čovjek koji živi po Bogu, a ne po čovjeku, mora biti ljubitelj dobra, i susljedno tome mrzitelj zla. I budući da nitko nije zao po naravi, nego tko god je zao – zao je po nekom nedostatku, onaj tko živi po Bogu, duguje savršenu mržnju prema zlima, ali ne da zbog nedostatka mrzi čovjeka, niti da ljubi nedostatak zbog čovjeka, nego da mrzi nedostatak, a ljubi čovjeka. Naime, pošto se izliječi nedostatak, ostat će samo ono što treba voljeti, a ništa od onoga što treba mrziti.

7. 1. Onaj kojemu je nakana ljubiti Boga (i to ne po čovjeku, nego po Bogu) i bližnjega svojeg kao i samoga sebe, taj se bez ikakve dvojbe – zbog te ljubavi – naziva čovjekom dobre volje, koja se u Svetome pismu običnije naziva *caritas*, ali se ista ljubav tu naziva *amor*. Apostol kaže, kako onaj kojega treba izabrati da vlada narodom treba biti ljubitelj dobra.<sup>1</sup> A kad je sam Gospodin, ispitujući apostola Petra, rekao: »Jesi li mi više privržen od ovih?« (*Diligis me...*), ovaj mu odgovori: »Gospodine, ti znaš da te ja ljubim« (*Amo te*).<sup>2</sup> I ponovo je Gospodin upitao, ne da li ga ljubi (*amaret*), nego da li mu je Petar privržen (*diligeret*). I ovaj mu je ponovo odgovorio: »Gospodine, ti znaš da te ljubim.« Nu, pri trećem pitanju, ni sam Isus nije rekao: »Jesi li mi privržen?« (*Diligis me?*) nego »Ljubiš li me?« (*Amas me?*), nakon čega evangelist dodaje: »Ražalosti se Petar što ga pita po treći put: »Ljubiš li me?« Ali, Gospodin nije triput nego samo jednom rekao: »Ljubiš li me?«, dok je dvaput rekao: »Jesi li mi privržen?« Otuda razumijevamo da čak i kad je Gospodin rekao »Jesi li mi privržen?« (*Diligis me?*) nije ništa drugo rekao nego: »Ljubiš li me?« (*Amas me?*). Međutim, Petar nije mijenjao tu riječ, nego je i treći put rekao: »Gospodine, ti znaš sve. Ti znaš, da te ljubim.«

<sup>1</sup> Posrijedi je grčka riječ φιλάγαθος, koja se u Vulgati prevodi kao *benignus* (dobroć, a trebalo bi »dobroljuban«). Inače je ovdje postojela dosta teško razlikovanje cijeloga grozda riječi veoma slična značenja. Naime, u latinskom jeziku riječi: *amor, dilectio, caritas, benevolentia, pietas, gratia i studium* – sve znače neku ili stanovitu vrstu ljubavi; od putene do duhovne, od ljubavničke do roditeljske, domovinske, milosrdne i božanske. Stoga je svako strožije razlikovanje uvjetno i umjetno, i moguće je samo prema okolnim suznacijama. Tako, na primjer, možemo razlikovati *amor* (ljubav) i *dilectio* (privrženost), kojima je u korijenu razlika između grčkog ἀγαπάω (*diligō*) i φιλέω (*amo*), to jest: »volim« i »ljubim«, ali se ta razlika inače gubi i u grčkom i u latinskom, kao i u hrvatskom.

<sup>2</sup> Iv 21,15–17.

O nazivcima 'ljubav' i 'privrženost' koji se u Svetome pismu upotrebljavaju bez razlike i za dobro i za zlo.

O kakvoći ljudske volje, koje sad određuje da li su duševna čuvstva kriva ili prava.

pria, quaedam vero non habent. Quis enim facile dixerit, quid vocetur libido dominandi, quam tamen plurimum valere in tyrannorum animis etiam civilia bella testantur?

16. Cum igitur sint multarum libidines rerum, tamen, cum libido dicitur neque cuius rei libido sit additur, non fere assolet animo occurrere nisi illa, qua obscae partes corporis excitantur. Haec autem sibi non solum totum corpus nec / solum extrinsecus, verum etiam intrinsecus vindicat totumque commovet hominem animi simul affectu cum carnis appetitu coniuncto atque permixto, ut ea voluptas sequatur, quae maior in corporis voluptatibus nulla est; ita ut momento ipso temporis, quo ad eius pervenitur extremum, paene omnis acies et quasi vigilia cogitationis / obruat. Quis autem amicis sapientiae sanctorumque gaudiorum coniugalem agens vitam, sed, sicut Apostolus monuit, *sciens suum vas possidere in sanctificatione et honore, non in morbo desiderii, sicut et gentes, quae ignorant Deum*<sup>136</sup>, non mallet, si posset, sine hac libidine filios procreare, ut etiam in hoc serendae proles officio sic eius menti ea, quae ad hoc opus creata sunt, quemadmodum cetera suis quaeque operibus distributa membra servirent, nutu voluntatis acta, non aestu libidinis incitata? Sed neque ipsi amatores huius voluptatis sive ad concubitus coniugales sive ad immunditias flagitiorum cum voluerint commoventur; sed aliquando importunus est ille motus poscente nullo, aliquando autem destituit inhiantem, et cum in animo concupiscentia ferveat, friget in corpore; atque ita mirum in modum non solum generandi voluntati, verum etiam lasciviendi libidini libido non servit, et cum tota plerumque menti cohibenti adversetur, nonnumquam et adversus se ipsa<sup>137</sup> dividitur commotoque animo in commovendo corpore se ipsa non sequitur.

17. Merito huius libidinis maxime pudet, merito et ipsa membra, quae suo quodam, ut ita dixerim, iure, non omnimodo ad arbitrium nostrum movet aut non movet, pudenda dicuntur, quod ante peccatum hominis non fuerunt. Nam sicut scriptum est: *Nudi erant, et non confundebantur*<sup>137</sup>, non quod eis sua nuditas esset incognita, sed tur-

<sup>136</sup> bz ipsam M.

<sup>137</sup> 1 Thess 4, 4-5.

<sup>137</sup> Gen 2, 25; cf. AUGUSTINUS, *De Gen ad litt.* 11, 1, 3.

Tko bi, tako, lako rekao kako se naziva žudnja za vladavinom, o kojoj i građanski ratovi svjedoče koliko ona utječe na duše samosilnikâ?

16. Dakle, iako postoje požude (*libidines*) za mnogim stvarima, ipak kad se kaže požuda (*libido*)<sup>1</sup> a ne doda se za kojom stvari, obično u pamet ne dolazi ništa drugo nego pohota što uzbuđuje sramotne dijelove tijela. Ona sebi podvrgava ne samo cijelo tijelo, ne samo izvanjsko, nego i unutarnje, i uzbuđuje cijela čovjeka, kad se duševno čuvstvo spoji i smiješa s putenom žudnjom, kako bi uslijedila ona naslada od koje nema veće među tjelesnim nasladama, tako te u onome času kad se stigne do njezina vrhunca, zamire skoro svako oštroumlje i takoreći budnost promišljaja. Međutim, koji prijatelj mudrosti i svetih radosti, živeći u bračnom životu, ali – kako je apostol upozorio – »znajući posjedovati svoju tjelesnu posudu u svetosti i časti, ne u bolesti pohote kao pogani koji ne poznaju Boga«<sup>2</sup>, koji ne bi radije kad bi mogao, i vlastitu djecu rađao bez takve požude, tako da i pri ovoj zadaći rađanja potomstva oni dijelovi što su stvoreni radi toga djela onako služe njegovu umu kao i ostali udovi, svaki u svojem dodijeljenom poslu, pokretani nalogom volje, a ne pobuđivani razdražbom pohote?

Ali ni sami zaljubljenici ove naslade ne mogu se kad god ushjednu pobuditi bilo na bračni obležaj bilo na nečiste poroke. Nego se taj nagon pokatkad i nezvan nameće, dok katkad opet požudniku izostaje, i dok u duši pohota vrije, tijelo ostaje hladno. I tako na čudesan način ta požuda odbija služiti ne samo volji za rađanjem nego i požudi za razbludom; pa iako se najčešće opire nadzoru uma, pokatkad se dijeli i protiv sebe same, te uzbudivši dušu ne nstavlja s uzbuđivanjem tijela.

17. S pravom se stoga čovjek najviše srami takve požude, a s pravom se i sami udovi koje – da tako kažem – ona pokreće ili ne pokreće nekim svojim zakonom (a ne u cijelosti prema našoj odluci) nazivaju starnim dijelovima, kakvima ne bijahu prije čovjekova grijeha; naime, kao što je pisano: »Bijahu goli, ali ne osjećahu stida«<sup>1</sup>, ne zbog toga što im ne bi bila poznata vlastita goloća, nego jer im

O goloći prvih ljudi, koja im se nakon grijeha učinila gnušnom i sramotnom.

<sup>1</sup> Latinska riječ *libido* inače znači želja, nerazborita volja, samovolja, hir, pohota, žudnja, putena naslada, slasohlepije.

<sup>2</sup> 1 Sol 4,4-5. (Prijevod prema latinskom predlošku).

<sup>1</sup> Post 2,25.

pis nuditas nondum erat, quia nondum libido membra illa praeter arbitrium commovebat, nondum ad hominis inoboedientiam redarguendam sua inoboedientia caro quodammodo testimonium perhibebat. Neque enim caeci creati erant, ut imperitum vulgus opinatur: quando quidem et ille vidit animalia, quibus nomina imposuit<sup>138</sup>, et de illa legitur: *Vidit mulier quia bonum lignum in escam et quia placet oculis ad videndum*<sup>139</sup>. Patebant ergo oculi eorum, sed ad hoc non erant aperti, hoc est non / attenti, ut cognoscerent quid eis indumentis gratiae praestaretur, quando membra eorum voluntati repugnare nesciebant. Qua gratia remota, ut poena reciproca inoboedientia plecteretur, exstitit in motu corporis quaedam impudens novitas, unde esset indecens nuditas, et fecit attentos reddiditque confusus. Hinc est quod, posteaquam mandatum Dei aperta transgressione violarunt, scriptum est de illis: *Et aperti sunt oculi amborum et agnoverunt quia nudi erant, et consuerunt folia fici et fecerunt sibi campestria*<sup>140</sup>. *Aperti sunt, inquit, oculi amborum*, non ad videndum, nam et antea videbant, sed ad discernendum inter bonum quod amiserant et malum quo ceciderant. Unde et ipsum lignum, eo quod istam faceret dinoscant, si ad vescendum contra vetitum tangeretur, ex ea re nomen accepit, ut appellaretur lignum sciendi boni et mali. Experientia enim morbi molestia evidentior fit etiam iucunditas / sanitatis. *Cognoverunt ergo quia nudi erant*, nudati scilicet ea gratia, qua fiebat ut nuditas corporis nulla eos lege peccati menti eorum repugnante confunderet. Hoc itaque cognoverunt, quod felicius ignorarent, si Deo credentes et oboedientes non committerent, quod eos cogeret experiri infidelitas et inoboedientia quid noceret<sup>ca</sup>. Proinde confusi inoboedientia carnis suae, tamquam teste poena inoboedientiae suae, *consuerunt folia fici et fecerunt sibi campestria*, id est succinctoria genitalium. Nam quidam interpretes *succinctoria* posuerunt. Porro autem *campestria* latinum quidem verbum est, sed ex eo dictum, quod iuvenes, qui nudi exercebantur in campo, pudenda operiebant; unde qui ita succincti sunt, campestratos vulgus appellat. Quod itaque adversus damnatam culpam inoboedientiae voluntatem libido inoboedienter movebat, verecundia pudenter tegebat. Ex hoc omnes gentes, quoniam ab illa stirpe procreatae sunt, usque adeo tenent insitum pudenda velare, ut quidam barbari illas corporis partes nec in balneis nudas habeant, sed cum earum tegimentis lavent. Per opacas quoque Indiae solitudines, cum quidam nudi philosophentur, un-

<sup>ca</sup> cognoverunt *M.*  
<sup>cb</sup> nocerent *M.*

<sup>138</sup> Cf. Gen 2, 20.

<sup>139</sup> Gen 3, 6.

<sup>140</sup> Gen 3, 7; cf. AUGUSTINUS, *De Gen ad litt.* 11, 34, 46.

goloća još nije bila gnusna, budući da im požuda još nije pokretala te udove protiv njihove odluke, i na stanovit način pūt još nije svojom neposlušnošću svjedočila protiv čovjekove neposlušnosti.

I nisu oni bili stvoreni slijepima, kao što neuka svjetina misli, jer je muž vidio životinje (kojima je dao imena<sup>2</sup>), dok o ženi čitamo: »Vidje žena da je stablo dobro za jelo, za oči zamamljivo«<sup>3</sup>; dakle, njihove oči bijahu otvorene, ali nisu bile tako rastvorene, to jest pozorne, da bi spoznali kakva dobrobit bijaše plašt milosti, dok se njihovi udovi još ne znadijahu opirati njihovoj volji. Pošto je ta milost izgubljena, kako bi bili primjerenom kaznom kažnjeni za neposluh, u pokretu tijela nastade nekakva sramotna novost, i otuda goloća postade nepri- stojnom; oni postadoše pozorni i time zbunjeni.

Zbog toga je – pošto su otvorenim prijestupom prekršili Božju zapovijed – o njima zapisano: »Tada se obadvoma otvore oči, i upoznaju da su goli. Spletu smokova lišća i naprave sebi pregače.«<sup>4</sup> Kaže se, »obadvoma se otvore oči«, ali ne da bi vidjeli, jer su oni i prije vidjeli, nego da bi razlikovali između dobra koje izgubiše i zla u koje zapadoše. Otuda i samo stablo – zbog toga što bi im pružilo tu razliku, ako ga unatoč zabrani dotaknu kako bi s njega jeli – po tome i dobi svoje ime te se nazva stablom spoznaje dobra i zla. Naime, pošto se iskusi tegoba bolesti, jasnijom postaje ugodnost zdravlja.

Dakle, »upoznaju da su goli«, naime: ogoljeni, od one milosti po kojoj ih goloća tijela nije zbunjivala, kao kad se zakon grijeha suprotstavio njihovom umu. I tako su spoznali ono što bi bilo sretnije da nisu doznali, da vjerujući Bogu i slušajući ga nisu počinili ono što ih je nagnalo iskusiti koliko škodi nevjernost i neposluh. Stoga, zbunjeni neposlušnošću svoje puti (kao svjedokom kazne vlastitog neposluha): »spletu smokova lišća i naprave sebi pregače« (*campestria*), to jest: potpašaje spolovila (*succinctoria*), kako i kažu neki od prevoditelja. Sam nazivak *campestria*,<sup>5</sup> latinska je riječ koja je potekla otuda što mladići koji se goli vježbaju na polju (*campus*) pokrivalu tako svoja spolovila. A oni koji su tako opasani pučki se nazivaju *campestrati* (»poljovježbenici«).

I stoga je čednost sramežljivo pokrila ono što je požuda neposlušno pobudila, a protiv volje kažnjene zbog neposlušnosti.

Otuda je u svim narodima, budući da potječu od istoga roda, duboko usađen običaj pokrivati sramotne dijelove, a neki od barbara ne izlažu gole te dijelove ni u kupelji, nego se kupaju pokriveni ih. A i u mračnim osamljenim skloništima Indije, oni koji se goli bave filozofijom,

<sup>2</sup> Post 2,20. Pomisao o slijepoći prvih ljudi nastala je prema stavku u knjizi Post 3,7, koji se dalje navodi.

<sup>3</sup> Post 3,6.

<sup>4</sup> Post 3,7.

<sup>5</sup> Izvorno: bojišni opreg ili zapregač.

de gymnosophistae nominantur, adhibent tamen genitalibus tegmina, quibus per cetera membrorum carent.

18. Opus vero ipsum, quod libidine tali peragitur, non solum in quibusque stupris, ubi latebrae ad subterfugienda humana iudicia requiruntur, verum etiam in usu scortorum, quam terrena civitas licitam turpitudinem fecit, quamvis id agatur, / quod eius civitatis nulla lex vindicet, devitat tamen publicum etiam permissa atque impunita libido conspectum, et verecundia naturali habent provisum lupanaria ipsa secretum faciliusque potuit impudicitia non habere vincula prohibitionis, quam impudentia removere latibula illius foeditatis. Sed hanc etiam ipsi turpes turpitudinem vocant, cuius licet sint amatores, ostentatores esse non audent. Quid? concubitus coniugalibus, qui secundum matrimonialium praescripta tabularum procreandorum fit causa liberorum, nonne et ipse quamquam sit licitus et honestus, remotum ab arbitris cubile conquirit<sup>141</sup>? Nonne omnes famulos atque ipsos etiam paranympheos et quoscumque ingredi quaelibet necessitudo permiserat, ante mittit foras, quam vel blandiri coniux coniungi incipiat? Et quoniam, sicut ait etiam<sup>142</sup> quidam Romanum maximus auctor eloquii<sup>141</sup>, omnia recte facta in luce se collocari volunt<sup>142</sup>, id est appetunt sciri: / hoc recte factum sic appetit sciri, ut tamen erubescat videri. Quis enim nescit, ut filii procreentur, quid inter se coniuges agant? quando quidem ut id agatur, tanta celebritate ducuntur uxores; et tamen cum agitur, unde filii nascantur, nec ipsi filii, si qui inde iam nati sunt, testes fieri permittuntur. Sic enim hoc recte factum ad sui notitiam lucem appetit animorum, ut tamen refugiat oculorum. Unde hoc, nisi quia sic geritur quod deceat ex natura, ut etiam quod pudeat comitetur ex poena?

19. Hinc est quod et illi philosophi, qui veritati propius accesserunt, iram atque libidinem vitiosas animi partes esse confessi sunt, eo quod turbide atque inordinate moverentur ad ea etiam, quae sapientia perpetrari vetat<sup>143</sup>, ac per hoc opus habere moderatrice mente atque ratione. Quam partem animi tertiam velut in arce quadam ad istas regendas perhibent collocatam, ut illa imperante, istis servientibus possit in homine iustitia ex omni animi parte servari. Hae igitur

<sup>141</sup> requirit M.  
<sup>142</sup> etiam om. M.  
<sup>143</sup> non anepon. M.

<sup>141</sup> LUCANUS, Phars. 7, 62-63.  
<sup>142</sup> CICERO, Tusc. disp. 2, 26, 64.

te se zbog toga zovu gymnosofisti, ipak pokrivaju spolovila, iako su im ostali dijelovi posve goli.

18. A sam čin koji se izvodi s takvom nasladom izbjegava javnost, ne samo pri bilo kakvom bludu (gdje je skrovište potrebno, kako bi se izbjeglo osudi ljudskih sudova), nego i u samim bludilištima, od kojih je zemaljski građanin dopuštenu izopačenost; te iako se tu obavlja ono što nikakav zakon grada ne kažnjava, ipak i dopuštena i nekažnjiva pohota bježi od javnog pogleda; i zbog naravnog osjećaja srama čak i bludilišta osiguravaju skrovitost, i lakše je bludnost uzmogla biti bez spona zabrane negoli sama besramnost bez zakloništa svoje gnusobe.

Pa i sami izopačenici nazivaju taj blud izopačenošću, te iako se njegovi ljubitelji ne odvažuju biti i njegovi izlagatelji. A sam bračni spolni snošaj (kojemu je svrha i prema propisima bračnog ugovora, rađanje djece) zar i on – iako je dopušten i častan, ne traži skrovište, daleko od svjedoka? Zar i mladoženja prije nego i počne milovati nevjestu, prvo ne pošalje van sve slugu čak i same djevere i sve one kojima je po bilo kojoj potrebi bilo dopušteno ući? I budući da, kao što kaže stanoviti »vrhunski vičnik rimske rječitosti«, sve stvari koje su pravo učinjene žele se pokazati na svjetlu<sup>1</sup>, to jest: žele da budu poznate; a ovo što je također pravo učinjeno želi biti poznato tako, da se ipak srami da bude viđeno. Jer tko ne bi znao što se događa između supružnika, da bi se radala djeca, kad se upravo radi toga žene i vjenčavaju u takvoj svečanosti? Pa ipak, kad se radi ono od čega nastaju djeca, ni samoj se vlastitoj djeci (ako ih već ima rođene u toj vezi) ne dopušta da svjedoče činu. Taj pravedni čin radi svojeg poznavanja traži svjetlo duša, a ipak bježi od svjetla očiju. Otkuda to ako ne otuda što se čini nešto dolično po naravi, ali popravnice sramom po kazni?

19. Zbog toga su i oni filozofi<sup>1</sup> koji su prišli bliže istini priznali kako su srdžba i požuda opaki dijelovi duše, zbog toga što je mutno i nesredeno poticu na one stvari koje mudrost zabranjuje činiti, pa im stoga i treba obuzdavatelj um i razum. Ovaj je treći dio duše<sup>2</sup>, kažu, smješten kao u nekakvoj tvrđavi, da bi njima upravljao, kako bi se dok on zapovijeda – a dva ostala dijela slušaju – mogla u čovjeku održavati pravednost u svakom dijelu duše.

O tome kako se srdžba i požuda tako opako uzbuđuju, da ih treba zadržavati uzdam mudrosti, koje ne postoje u onome zdravlju naravi prije grijeha.

<sup>1</sup> Usporedi Lukan, 7.62-63.  
<sup>2</sup> Cicero, Tuskulanski razgovori, 2.26.64.

<sup>1</sup> Riječ je o neoplatonicima.  
<sup>2</sup> Platon, Država, 586d-e.

tur partes, quas et in homine sapiente ac temperante fatentur esse vitiosas, ut eas ab his rebus, ad quas iniuste moventur, mens compescendo et cohibendo refrenet ac revocet atque ad ea permittat, quae sapientiae lege concessa sunt (sicut iram ad exerendam<sup>et</sup> iustam cohercitionem, sicut libidinem ad propagandas proles officium): haec, inquam, partes in paradiso / ante peccatum vitiosae non erant. Non enim contra rectam voluntatem ad aliquid movebantur, unde necesse esset eas rationis tamquam frenis regentibus abstinere. Nam quod nunc ita moventur et ab eis, qui temperanter et iuste et pie vivunt, alias facilius, alias difficilius, tamen cohibendo et repugnando<sup>eg</sup> modificantur, non est utique sanitas ex natura, sed languor ex culpa. Quod autem irae opera aliarumque affectionum in quibusque dictis atque factis non sic abscondit verecundia, ut opera libidinis, quae fiunt genitalibus membris, quid causae est, nisi quia in ceteris membris corporis non ipsae affectiones, sed, cum eis consenserit, voluntas movet, quae in usu eorum omnino dominatur? Nam quisquis verbum emittit iratus vel etiam quemquam percutit, non posset hoc facere, nisi lingua et manus iubente quodammodo voluntate moverentur; quae membra, etiam cum ira nulla est, moventur eadem voluntate. At vero genitales corporis partes ita libido suo iuri quodammodo mancipavit, ut moveri non valeant, si ipsa defuerit et nisi ipsa vel ultro vel excitata surrexerit. Hoc est quod pudet, hoc est quod intuentium oculos erubescendo devitat; magisque fert homo spectantium multitudinem, quando iniuste irascitur homini, quam vel unius aspectum, et quando iuste miscetur uxori.

20. Hoc illi canini philosophi, hoc est Cynici, non viderunt, proferrantes contra humanam verecundiam quid aliud quam caninam, hoc est immundam impudentemque sententiam? ut scilicet, quoniam iustum est quod fit in uxore, palam non pudeat id agere nec in vico aut platea qualibet coniugalem concubitum devitare. Vicit tamen pudor naturalis opinionem huius erroris. Nam etsi perhibet, hoc aliquando gloriabundum fecisse Diogenem, ita putantem sectam suam nobiliorem futuram, si in hominum memoria insignior eius impudentia figeretur, postea tamen a Cynicis fieri cessatum est, plusque valuit pudor, ut erubescerent homines hominibus, quam error, ut homines

<sup>et</sup> *exerendam* M.  
<sup>eg</sup> *refrenando* M.

Oni stoga priznaju, kako su ta dva dijela duše izopačena i u mudra i umjerena čovjeka, tako te njih, od stvari na koje oni nepravedno nagone, um mora prisilom i pritiskom odvrćati i odgovarati, pripuštajući ih onim stvarima koje su dopuštene zakonom mudrosti (kao – na primjer – srdžbu, da bi se provela pravedna prisila, a požudu radi dužnosti rađanja potomstva). Nu, kažem, ti isti dijelovi nisu bili izopačeni u raju prije grijeha. Naime, nisu se ni prema čemu pobuđivali protiv pravedne volje, zbog čega bi ih trebalo obuzdavati upravljačkim uzdam razuma. Naime, budući se ta čuvstva sada tako pobuđuju, a oni koji umjereno, pravedno i pobožno žive svladavaju ih jednom lakše, drugi put teže (a ipak uzdržavanjem i suzbijanjem) – nije to neko zdravlje po naravi, nego je bolest zbog krivnje. Tomu što riječi i postupke izazvane srdžbom i ostalim čuvstvima, čednost ne skriva onako kao djela požude koja se izvode spolovilima, – koji je drugi uzrok ako ne to što u ostalim slučajevima dijelove tijela ne pokreću sama čuvstva nego volja, pošto se s njima suglasila, koja u cijelosti upravlja njihovom upotrebom? Naime, tko god rasrđen izusti riječ ili pak koga udari, ne može to učiniti ako mu se nekako na zapovijed volje ne pokrene jezik ili usta; čak i kad nema nikakve srdžbe, te udove može pokrenuti ista ova volja. Međutim, spolne dijelove tijela toliko je – na neki način – požuda podredila svojoj vlasti, da se oni ne mogu pokrenuti ako ona izostane, ukoliko ona nije izbila sama od sebe ili kao odgovor na podražaj. To je ono što izaziva sram, to je ono što rumeneći se izbjegava pogled promatrača; i mnogo lakše čovjek podnosi mnoštvo promatrača kad se nepravedno srdi na koga, negoli pogled jednog jedinog čovjeka kad pravedno opći s vlastitom ženom.

20. Ovo oni pasji filozofi, to jest cinici<sup>1</sup>, nisu vidjeli, propovijedajući tako protiv ljudske stidljivosti ništa drugo nego pasji, to jest: nečist i besraman nazor, prema kojem – na primjer – budući da je pravedno općiti spolno sa ženom, ne treba se stidjeti pa izbjegavati bračni snošaj ni javno, bilo na ulici, bilo na trgu. Pa ipak, nazor te zablude pobijeden je naravnim osjećajem srama. Istina je da postoji priča kako je Diogen javno izvršio takav čin, misleći kako će njegova sljedba postati glasovitijom, ako se besramnost što upadnije utisne u pamćenje ljudi<sup>2</sup>; međutim, poslije cinici prestadoše činiti takvo što, pa je sram (po kojem se ljudi stide jedni pred drugima) nadvladao

<sup>1</sup> *Cinici*. Prema nekima ta filozofska škola potječe od Antistena (oko 400. pr. Kr.). Sokratova sljedbenika koji je naučavao u Cinosargesu, atenskom predgrađu; po njima ime *cinik* potječe od imena toga mjesta. Vjerojatnije je da sljedba potječe od Diogena iz Sinope. Antistenova učenika (IV. st.), koji je imao nadimak *pas* (σκύω), jer je odbacivao sve uljudbene običaje, te živio u bačvi. Cinčki ideal bijaše sloboda od svih potreba, želja, obveza. U tri prva kršćanska stoljeća bilo je došlo do zamašnog ciničkog pokreta u kojem sudjelovali i obrazovani mislioci, kao Dion Zlatousti (I. st.), ali i filozofi prosijaci, koji su ostvarivali glasovitu Diogenovu bestidnost (ἀναιδέα).

<sup>2</sup> Diogen Laertije, 6.69. Plutarh, *De stoicorum repugnantiis*, 21; Apulej, *Florida*, 14.

canibus esse similes affectarent. Unde et illum vel illos, qui hoc fecissent referuntur, potius arbitror concumbentium motus dedisse oculis hominum nescientium quid sub pallio gereretur, quam humano prememente conspectu potuisse illam peragi voluptatem. Ibi enim philosophi non erubescerant videri se velle concumbere, ubi libido ipsa erubesceret surgere. Et nunc videmus adhuc esse philosophos Cynicos; hi enim sunt, qui non solum amiciuntur pallio, verum etiam clavam ferunt; nemo tamen eorum audet hoc facere, quod si aliqui ausi essent, ut non dicam ictibus lapidantium, certe conspuentium salivis obruerentur. Pudet igitur huius libidinis humanam sine ulla dubitatione naturam, et merito pudet. In eius quippe inobedientia, quae genitalia corporis membra solis suis motibus subdidit et potestati voluntatis eripuit, satis ostenditur, quid sit hominis illi primae inobedientiae retributum; quod in ea parte maxime oportuit apparere, qua generatur ipsa natura, quae illo primo et magno in deterius est mutata peccato; a cuius nexu nullus eruitur, nisi id, quod, cum omnes in uno essent, in communem perniciem perpetratum est et Dei iustitia vindicatum, Dei gratia in singulis expietur.

21. Absit itaque, ut credamus illos coniuges in paradiso constitutos per hanc libidinem, de qua erubescendo eadem membra texerunt, impleturos fuisse quod in sua benedictione Deus dixit: *Crescite et multiplicamini et replete<sup>ch</sup> terram*<sup>143</sup>. Post peccatum quippe orta est haec libido; post peccatum eam natura non impudens amissa potestate, cui corpus ex omni parte serviebat, sensit, attendit, erubuit, operuit. Illa vero benedictio nuptiarum, ut coniugati crescerent et multiplicarentur et implerent terram, quamvis et in delinquentibus manserit, tamen antequam delinquerent data est, ut cognosceretur procreationem filiorum ad gloriam connubii, non ad poenam pertinere peccati. Sed nunc homines, profecto illius quae in paradiso fuit felicitatis ignari, nisi per hoc, quod experti sunt, id est per libidinem, de qua / videmus etiam ipsam honestatem erubescere nuptiarum, non potuisse gigni filios opinantur, alii Scripturas divinas, ubi legitur post peccatum puduisse nuditatis et pudenda esse contexta, prorsus non accipientes, sed infideliter irridentes; alii vero quamvis eas accipiant et honorent, illud tamen quod dictum est: *Crescite et multiplicamini*, non secundum carnalem fecunditatem volunt intellegi, quia et secundum animam legitur tale aliquid dictum: *Multiplicabis me in anima mea in virtute*<sup>144</sup>, ut id, quod in *Genesi* sequitur: *Et implete terram et dominamini eius*<sup>145</sup>, terram intellegant carnem,

<sup>ch</sup> implete M.

<sup>ci</sup> in virtute] virtute tua M.

<sup>143</sup> Gen 1, 28.

<sup>144</sup> Ps 137, 4.

<sup>145</sup> Gen 1, 28.

zabludu, da ljudi trebaju težiti za tim da bi nalikovali na pse. Otuda mislim kako Diogen i ostali, o kojima se priča kako su činili takvo što, samo izvodahu pokrete onih što zajedno liježu (a pred očima ljudi koji nisu mogli znati što se odvija pod plaštom), i da se pred ljudskim pogledom nije mogao izvesti sam čin naslade. I tako se ti filozofi nisu sramili pokazati voljinima i zajedno leći ondje gdje bi se sama pohota stidjela pojaviti. Vidimo kako još i danas ima oko filozofa cinika. To su oni što se ne samo zaogrću plaštom, nego još i nosaju toljagu<sup>3</sup>. Međutim, ni jedan se od njih ne usuđuje učiniti takvo što; jer, ako bi se koji i odvažili, na njih bi se sručila, ako već ne tuča kamenja, ono svakako kiša pljuvačke zgađenih nazočnika.

Dakle, ljudska se narav bez ikakve dvojbe srami takve požude, i s pravom. Jer u njezinoj neposlušnosti (koja je spolne dijelove tijela podredila samo svojim porivima, a otrgla ih ovlasti volje) dostatno se pokazuje kakva je odmazda čovjeku za onaj prvi neposluh; i trebalo je da se ta odmazda pokaže najviše u onome dijelu kojim se rađa sama narav, što je onim prvim i velikim grijehom izmijenjena nagore; i buduću da je taj prekršaj počinjen kad svi ljudi bijahu u jednom čovjeku; pogibelj je postala zajedničkom, po kazni Božje pravde; iz njezina spleta ne može se izbaviti nitko osim pojedinačnim oprostom a po milosti Božjoj.

21. Nek je daleko od nas da bismo povjerovali, kako je ono dvoje supružnika smještenih u raju tom pohotom (zbog koje su zasramivši se i pokrili dotične udove) imalo ispuniti ono što Bog u svojem blagoslovu reče: »Rastite i množite se i napunite zemlju.« Jer ta je pohota nastala nakon grijeha; nakon grijeha ta narav, čedna i stidljiva, izgubila je moć po kojoj služaše njoj svaki dio tijela, pa je tu pohotu očujela, opazila, zbog nje se posramila i pokrila je. A onaj pak blagoslov braka, da supružnici rastu, množe se i napuče zemlju, iako ostade i u prekršitelja, ipak je darovan prije nego bijahu zgriježili, kako bi se spoznalo da je rađanje djece na slavu braku, a ne da pripada kazni zbog grijeha.

Nu, postoje ljudi kojima je daleko nepoznata ona sretnost što vladaše u raju, i koji misle kako se djeca nisu mogla rađati drukčije osim s pomoću onoga što im je samima poznato, to jest s pomoću požude (o kojoj vidjesmo kako zastiduje i častan brak); jedni od njih<sup>2</sup> uopće ne prihvaćaju Sveto pismo i s nevjericom izruguju ono mjesto gdje se čita, kako je ljude nakon grijeha goloća posramila i kako su sramotne dijelove prekrili; drugi opet, iako Sveto pismo i prihvaćaju i časte, ipak ono što piše: »Rastite i množite se«, neće da se shvati kao ono što se tiče putene plodnosti, jer se sličan izriječ susreće i u odnosu na dušu: »Uzmnožit ćeš me sa snagom u mojoj duši«<sup>3</sup> pa tako ono što slijedi, u knjizi *Postanka* »I napunite zemlju, i sebi je podložite«<sup>4</sup> tu-

<sup>3</sup> Toljaga je tradicionalni atribut Herakla, koji je bio omiljeni uzor cinicima, ideal samodostatnosti.

<sup>1</sup> Post 1,28.

<sup>2</sup> Misli se na manihejce.

<sup>3</sup> Ps 138 (137), 3. (Prijevod prema latinskom predlošku).

<sup>4</sup> Post 1,28.

O tome kako blagoslov razmnožbe ljudske plodnosti, darovan prije grijeha, nije prekršajem oduzet, ali mu je pridodan pošt požude.